

OBSAH

Zápis o knize 7

Autorův přístup k problematice českého baroka. Rodné Benátky, jejich vztah k Šporkově Lysé. Ohlasy baroka v rodném městečku autorově v době jeho dětství. Barokní obrazy v benáteckých kostelích. Barokní plastiky v tamním zámeckém parku. Barok mimo umělecko-historické památky městečka: průvody, pobožnosti. A přece nevhodnost teorie o „milieu“! Hlavní předpoklad autorova sblížení s barokem v principech, charakterizujících tento životní styl. Dvojlomnost baroka, jeho snaha postihnout za viditelným světem vezdejší „druhý svět“, svět duchový. „Poznati Boha skrze tento svět.“ Kořen autorova zájmu o barok v této jeho snaze. Doznění autorovy dětské nemoci v jeho snovosti, utíkající se do „jiného světa“. Tíhnutí za tímto „druhým světem“ se zesiluje. Jeho podněcování knihami, do nichž se autor v zákoutí svých dětských nemocí začítá: Rezkovy-Dolenského *Dějiny národa českého*, Lacinova *Kronika česká*, Jiráskovy *Staré pověsti české* a cestopisy Kořenského a Vrázovy. Bloudění jejich stránkami jako nepřímá cesta k atmosféře baroka. 13

Tíhnutí za „jiným“ světem, obvyklý zjev dětského vývoje? Proč právě k baroku a ne k jiným duchovým fenoménům. Chlapcova snivost vytváří romantické sklony, odpor k běžnému. Komplikovanost tohoto „romantismu“. Autorův odpor proti romantickým napodobeninám gotického stavitelství v dětských letech. Odvrat od architektury barokní jako clony zastírající starší roviny umělecké tvorby. Rozdíl mezi gotikou romantiky a barokní gotikou. Nemožnost dojít k baroku přes romantismus. Hlavní popud v světlech a barvách liturgických průvodů autorova mládí. 17

Autorův vztah k baroku a hudba. Jeho hudební vzdělání. Chrámový kůr v Benátkách, pan učitel Puc a tamější slavnostní liturgie. Prudké jejich doznívání v chlapcově duši. Snad to nebyla hudba barokní, chlapec však spíše než hudbou samou veden hudebností a jí se blíží k baroku. Rozdíl mezi přítomností hudby ve výtvarném výrazu renesance a výtvarném výrazu baroka. Málo místa pro hudbu a hudebnost v renesančním objektivismu. Ozenfantova definice barokního výtvarného díla jako *machine à émouvoir*. Souvislost tohoto „vzrušení“ s hudbou a hudebností. Rozkvět hudby v baroku. Hudba v barvě a kameni. Chlapec si konečně nachází svůj hudební nástroj - varhany. Zvětšení hudebního prostoru ve hře na varhany. Bezděký učitel J. C. Sychra. Chlapcova pozoruhodná a charakteristická cesta jako varhanního samouka. Její souznění s jeho cestou za barokem. 20

Rembrandtova *Porážka* v Louvru: barok či už vybočení z baroka? Početné příklady jiných naturalismů v baroku. Naturalismus mučednických scén. *Porážka* jako reálné vyjádření obecného principu duchového – tíže hmoty. Naturalismus do „jiného světa“, do oblasti hodnot spirituálních. Hrůza hmoty. Metafyzická hodnota viděná realitou. Chlapcova četba mučednických legend a životopisů jako úvod k dalšímu sblížení s barokem. Její dramatické obrazy na okraji „jiného“ světa. 24

Co je vlastně barok? Co je jeho tíhnutí k jinému světu? Metafyzické hodnoty a jejich účast v umění románském, gotickém i v počátcích renesance. V baroku však vyjadřování těchto hodnot „skrze tento svět“. *Potestas spiritualis subditur temporalis*. Převaha zákonů fyzických nad metafyzickými. Pierro della Francesca. Renesanční kupole jako výraz finality vezdejšího světa. Důraz na přirozené technice v architektuře. Obdoba proměny umění výtvarného v literatuře. Vystřídání legend životopisy podle antických vzorů. Nová společenská ideologie vybudovaná nikoli na principu zděděné autority propůjčované Bohem, ale na konkrétní zdatnosti vládnoucího. Machiavelliho *Vladař*. Představa vladaře v baroku. 27

Proměna stylu působením silných osobností Michelangela, El Greca, Tintoretta? Jde o přeměnu celé životní skutečnosti, ne pouze výtvarného umění, literatury ap. Bylo Velké shromáždění kostnické mezníkem v rozlomu epoch? Různé výklady jeho k této otázce. Husitští humanisté či Pierre d'Ailly? Vliv Husův na oživení metafyzických hodnot v intelektuálním životě evropském. *Imago mundi* Pierra d'Ailly podnětem k velkým zámořským cestám a poznání západní polokoule. Objevy Kolumbovy nejen hospodářského a politického významu; jejich dopad na duchový život západního světa. Průlom do nekonečna za obzory evropského člověka, vázaného převážně Středozemím. Zabarvení objevů zámořských konce XV. století předchází historií iberského poloostrova. Průlom do Nekonečna zvyrazňuje působení nekonečných dálek v zámoří. Cesta k základnímu pocitu barokního člověka. Byl barok pokračovatelem italské renesanční tradice? Přese všechnu svou domnělou zostalost zůstává Španělsko jeho základnou. Michelangelovy plachty napíná víchr, přicházející z „říše, kde slunce nezapadalo“ 31

Historie rodiny sv. Terezie z Avily jako svědectví duchové atmosféry Španělska XVI. století. Sv. Ignác z Loyoly a jeho mystika. Další mystikové španělští této doby. Odrazy španělské mystiky. Sv. František Salecký. Španělská mystika přechází do Itálie a do Německa. Karmelité jako její nositelé. Němečtí mystikové, Friedrich von Spee. Odrazy španělské mystiky v české poezii doby barokní. A. Michna z Otradovic, B. Bridel, J. A. Komenský. Duchový příliv ze Španělska zaplavuje celou Evropu. 36

Maximalizace fenoménů jakožto prostředek expresivity v evropském baroku. Luca Signorelli a Tintoretto. Expresivita barokního obrazu a barokní skulptury. Chiaroscuro jako prostředek této expresivity. Renesanční a barokní architektura. Prostor nikoli jako daná skutečnost, ale jako síla. Florencie středověká a renesanční a barokní Řím. Jejich rozličné chápání prostoru. Kolonády u Sv. Petra. Formování krajiny barokem jako výraz živého citění prostoru u barokního člověka. Problém prostoru v barokní hudbě. Echo jako charakteristický přínos barokní hudby a výraz živého prostoru. Zámořské objevy a problém úžasu. Úžas a sklon k maximalitě. 40

Pojem hrdiny jako základní pojem barokní doby. Rozdíl od koncepcí hrdiny v antice, středověku, renesanci. Hrdinství zámořských misionářů a ošetřovatelů za morových epidemií. Sv. Jiří ve středověku a v baroku. Problém Švejka v zrcadle barokního hrdinství. Barokní drama na podkladě pevných idejí, představovaných jeho postavami. 47

Autorův útěk před smrtí v dětských letech a v jejich setkáních s barokem. Otcova smrt jako cesta k hlubšímu chápání Smrti vůbec. Postava otcova se mění v Nic. Charakter Ničeho v baroku. Sladká Smrt barokního člověka na rozmezí skutečného a neskutečného. Rozdíl mezi pojetím Smrti u člověka barokního a renesančního. Rozeklanost pojmu Smrti v baroku. Angelius Silesius a jeho *O Ewigkeit!* Proměna představy Smrti v baroku a její ornamentalizace. Tváře mučedníků, dvojdom Smrti. El Grecův *Pohřeb hraběte Orgaze*. Jako rub Ničeho vynořuje se pojem Nekonečna. Barokní poustevny a kláštery. I představa Věčnosti vyrůstá ze Smrti. Barok ale jako styl neustálého pohybu. Poslední soud Lucy Signorellioho a Michelangelův. Michelangelova dramatičnost. Berniniho *Dafné*. Touha po řádu jako jedna z nejsilnějších tendencí baroka, hledajícího zvládnutí chaosu. Dosah přírodních zákonů v renesanci. Bůh jako základ všeho řádu. 56

Proměny pojmu Boha v různých prostředích a obdobích. Jeho barokní pojetí a Terezie de Ahumada. Srážka její religiozity s religiozitou renesanční. Vlna Bosého karmelu vítězí. Souběžné proudy mystiky v náboženském životě XVI.–XVII. století. Ignác z Loyoly, Bridel, Komenský; Bellarminův traktát. Bůh prosvítá krásou věcí stvořených. 68

Sociální zvláštnosti barokní doby. Vzrůst panovnické moci a zisky ze zámořských objevů. Holandská a anglická revoluce a nezdár jejich snah o vybudování nové společnosti. Titulus moci v baroku, ve středověku a v renesanci. Balbínova definice pojmu nobility. Rod a ilegitimní potomstvo v renesanci a baroku. Zúžení možnosti apelace proti vrchnosti. Neomezený panovník v baroku a ceremoniál. Zdánlivý odpor proti tomuto pojetí panovníka. Nesprávný pohled osvícenství a liberalismu na barokní absolutismus. Číslo jako svědectví barokního sklonu k absolutním hodnotám. Chápání čísla ve středověku, renesanci a baroku 76

Šustovo upozornění na zacházení s číslem u různých kronikářů. Substanciální a adjektivní pojetí čísla. Tíhnutí baroka k absolutnímu chápání čísla. Číslo jako vyznačovatel pojmů u Komenského, Kittela aj. Odstranění geocentrického systému. Poznání přírodních zákonů úkolem mocně rozvětvené astronomie. Galileo Galilei a jeho ohlas u Roderiga Arriagy. Astrologie. 91

Astrologie jakožto obrana barokního člověka proti náhodě. Machiaveli a Štěstěna, resp. náhoda. Náhoda v barokním dramatu. Sv. Terezie a náhoda jako výkon vůle Boží. Problém kauzality. Alchymie a její vývoj v cílevědomé vědecké poznání. Zvláštní charakter barokního humoru. Bergsonova definice komična. Braunův *Zwerghaus*. Krutý smích v lidové písni. *Mastičkář* a *Zrcadlo masopustu*. Molièrův *Lakomec*. 95

Pojetí kauzality a pojetí dějin v baroku. Význam genealogie pro barokní historii. Bůh jako prapříčina všech dějů. Renesanční skepse a oslabení kritiky pramenů v baroku. Historismus, promítající neustále minulost do přítomnosti, pronikavě ovlivňuje poměr baroka k myšlence národní. Výtka anacionálnosti, stíhající český barok. Rod a náboženství a jejich působení na vývoj myšlenky nacionální. Španělsko a Nizozemí. Svatojánský kult a myšlenka národní. Působení mnohojazyčného vídeňského dvora. Odkaz českých barokních vlastenců k přízněným národům evropského Východu. 102

Baroko a antisemitismus. Historie Šimona Abelese. Postavení Židů v českých zemích po Třicetileté válce. Vnitřní blízkost českého baroka judaismu. V antisemitském Španělsku mystika uchovává prvky mystiky židovské. Básníci českého baroka a mystika *Písně písní*. Emancipační proces, uvolňující Židy z ghett, se začíná Michelangelovým *Mojžíšem*. Zájem baroka o starozákonní texty a kabalou. Hebreistika pražských Jezuitů. 115

Intermezzo

Překvapivý objev v boloňském kostele. Barokní člověk a zrcadlo. 119

Je Bůh baroka Bohem „sedmého dne“ nebo Bohem neustále tvořícím? Teilhard de Chardin. Osvícenství a liberalismus vidí tu strnulost. Bůh sv. Terezie jako podněcovatel její aktivity. Ztotožnění s vůlí Boží u Dominika à Jesu Maria. Galileo Galilei a jeho vzdor inkvizici, podporovaný jistotou Boha. Rozpornost baroka a rozpornost křesťanství. Boží všemohoucnost a svobodná lidská vůle. Mystické řešení. Barok nepřijímá svět, jak je dán, ale snaží se jej přetvořit „dle obrazu srdce svého“. Birnbaumův výklad Michelangelova subjektivismu. Představa Boha, posilovaná vůlí člověka, východiskem myšlenky pokroku. 122

Problém organičnosti v baroku a jeho konfrontace s problémem originalnosti. Příklad architekta Giovanni Santiniho. Typizační tendence v barokním umění a barokní „manýrismus“. Syntetičnost baroka v zrcadle naší doby. Středověká Církev jakožto tvůrce vnitřní jednoty. Křížové výpravy XI. a XII. století a jejich odraz v nejrozličnějších odvětvích intelektuálního života baroka. Skladatel a pozdější poustevník Václav Holan Rovenský. Eremitismus a růst klášterů v baroku. Osvícenské tažení proti eremitismu a klášternímu životu. Racionalismus a deismus osvícenců a jejich bloudění. 130

Paradox tendence k jednotě a k mnohosti v politickém a kulturním životě baroka. Nedostatečná odpověď tzv. pozitivistické historiografie. Rubens a holandská krajinaři. Škrétův portrét Ignáce Vitanovského z Vlčkovic. Polymorfnost umělcova tvarového východiska, která nestojí v cestě vnitřní jednotě díla. Mnohotvarost a jednota v literatuře. Přípomínka Rembrandtovy *Porážky*. Jednotící principy Absolutna. Nekoněčná řada tvarů v obrovském celku Církve. Rozdíl v tvarovosti malířství pozdní gotiky a baroka. Fantastická *Vidění* a eremitská tematika období uzavřenosti Církve do klášterů a jeskyní. Minimální odraz křížových výprav na tvarovost jim současného umění. Sorokinova statistická metoda a tvarová bohatost barokního umění. Církev jakožto společenství duchů. Publikáčnická bohatství pražských jezuitů v pobělohorské době. Tzv. koloniální barok a jeho asimilační schopnost. Přítomnost baroka na ruské půdě a na Ukrajině. Ruské a ukrajinské architektonické prvky v Polsku. 138

Baroko a protireformace: chronologické srovnání. Život v představách Tridentina. Řád Tovaryšstva Ježíšova a Dominikáni. Jezuité jako hlavní opora tendencí směřujících k jednotnému novodobému státu. Vnitřní příbuznost Komenského a Societatis Jesu. Rovenského kancionál. Souznění a rozdíly mezi Komenským a karmelitskou mystikou. Blud o baroku jako výtvoru protireformace a marxistické pojmání dějin. Polišenského materialistický výklad růstu žďárského opatství, hraničící s historickou falzací. Minimální dopad hospodářského významu zámořských objevů na vznik barokního životního stylu; zrození baroka dopadem psychologickým. Darwinova teorie uplatňovaná na kulturní vývoj člověka a duchovou tvorbu. Odmítnutí automatizovaných vývojových řad. Působení určitých globálních duchovných tendencí, v jejichž proměnách spočívá pohyb dějin. Nedostatečnost učení o hmotných mechanismech. „Vím, že nic nevím“, nebo přijetí Boha jako základu vši existence. 149

Kdy a proč pohasl barokní životní styl? Autorova dřívější odpověď. Ohlédnutí na panorama evropského baroka. Rozpornosti v baroku a jejich vázanost k různým prostředím. Misionáři ve španělských koloniích. Úpadek původního misijního nadšení. Ekonomické chápání kolonií. Čeští emigranti v Severní Americe, jejich odlišnost od katolických misionářů. Nový vývoj posiluje nacionální složku psyché evropského člověka. Odraz nového trendu ve výtvarném umění. Nové chápání krajiny. České krajinářství v baroku nemá většího významu. Francouzské krajinářství. Watteau. Hubert Robert. Rosalba Carriera a Canaletto; jejich zdánlivá antiteze. Nové pojetí panovníka. Reálný základ moci panovnické místo základu spirituálního. Nové armády jako nástroj panovnického absolutismu. Pokles autority koruny a korunovace. Lidové bouře té doby a jejich rozdíl od bouří XVII. století. Stát a lidové vrstvy. Rousseauova „společenská smlouva“ náhradou za „milost Boží“. Vyznívání barokních tradic v pojetí rovnosti lidské. 158

Závěr

Poměr současné doby k baroku. Prostorové cítění barokního lidského typu. Robinson Crusoe jako poslední z velkých literárních figur baroka, příznačná i pro nově nastupující kolonizační epochu. Josef Pekař staví barok a romantismus vedle sebe jako fenomény v podstatě téhož ducha. Máchovy doteky s barokem. Chateaubriandova *Atala* a Máchovo Nic. Zvídavost racionalistického Evropana a jeho pronikání do neprozkoumaných oblastí Země. Prudké oslabení náboženského prvku v XIX. století. Nová konfrontace s Ničím skrze První světovou válku. Mocný vývoj aeronautiky a kolektivní prožitek s ním spojený. Expanze do prostoru doprovázená úžasem, obdobným úžasu kolumbovských objevitelů. Nový vpád Nekonečna a jeho odraz v básnické výpovědi Fr. Halase a Jana Zahradníčka. Návrat Boha do poničeného prostředí novodobé společnosti. Moderní pojetí kosmu a biblický obraz Stvoření světa. Osudový vztah moderního člověka k baroku je dán jeho stanutím před v podstatě týmiž vnitřními problémy. 178